

Uredništvo i uprava - ZAGREB, MASARYKOVA 28a - Telefon 67-8u - Uredništvo in uprava za Slovenijo in slovenski del Julijske Krajine - LJUBLJANA, Erjavčeva 4a

ISTRA

Duhovna veza između pojedinih dijelova naroda je najjača veza. Naš list je duhovna veza između nas u emigraciji i naših u Julijskoj Krajini. Sačuvajmo i proširimo ovaj naš list da sačuvamo i proširimo tu vezu. Najmanje što možemo učiniti je to, da uredno plaćamo svoju pretplatu.

GLASILO SAVEZA JUGOSLOVENSKIH EMIGRANATA IZ JULJSKE KRAJINE

MUSSOLINI V JULJSKI KRAJINI Članek »Slovenca«

»Slovenec« od 18. t. m. piše: Danes se pripelje na bojni tadjij v Trst vladni načelnik Italije g. Mussolini. Odkar drži v rokah krmilo svoje domovine, prihaja prvič uradno v Julijsko Krajino, kjer mu pripravljajo veličasten sprejem. V teh tesnobnih dneih, ko se zbirajo nad Evropo viharni oblaki, gleda ves svet z zanimanjem na pot g. Mussolinija na vzhodno mejo Italije in napeto pričakuje njegove izjave.

Dežela, skozi katero bo g. Mussolinija držala pot, je domovine dveh narodov, ki že več ko tisoč let živita zakoreninjena v tej zemlji, z rano ob ramenu... V velikanskim množicah, ki bodo pozdravile priložnost vladnega načelnika Italije, bodo stali tudi tisoči Slovencev in Hrvatov, da izrazijo čustva lojalnosti državi, kateri že dvajset let pripadajo. Slovesko-hrvatska manjšina pričakuje prihod vladnega načelnika, ki v svoji železni roki dejansko združuje vso državno oblast, z upravičenim upanjem, da bo la daljnovidni državnik, ki je lani skupaj z vladnim načelnikom Jugoslavije pomiril dolgotrajni vihar na Jadrani in ustvaril spravo ter prijateljsko sodelovanje med sosednjimi državama, zdaj z velikopotezno gesto zaključil tenno dobo njenega življenja in dal manjšini možnost bolj svobodnega kulturnega razmaha. To upanje zajema manjšina tudi iz jasnih zagotovil, ki jih je v njen prid podal zunanji minister graf Ciano ob podpisu belgradskega sporazuma v marcu 1937, ko je v imenu fašistovske vlade prvič uradno priznal obstoj slovenske manjšine v Italiji in zagotovil, da ji ho rimska vlada dala neko mero pravic.

Ko izražamo željo, da se bodo upanja slovenske manjšine v Julijski Krajini zdaj začela izpolnjevati, se zavedamo, da želita tako Italija kot Jugoslavija doprinesiti, da se prijateljski odnosi med njima poglobijo in okrepijo, kar je spričo važnih gospodarskih in političnih koristi, ki ju vežejo, koristno za obe državi in za Balkan ter za Podonavje. Nič pa bi ne moglo priložnosti bolj okrepi, nič ga bolj trdno zasidrati v srce in zavest našega naroda, kod modra in širokogrudna ureditev manjšinskega vprašanja v Julijski Krajini. Iskreno želimo in pričakujemo, da bo slovenska manjšina dobila elementarne možnosti za svoje kulturno življenje, da postane pravo ona nov, trden most med narodi obeh sosednjih držav. Imamo razloge, da upamo, da bo prv slovenski obisk g. Mussolinija mogel ustvariti bolj ugodno ozračje, da se to notranje politično vprašanje Italije, ki pa je obnem srčno vprašanje vseh Jugoslovancev, obrne k zadovoljivi rešitvi. Čas za veliko delo zori, saj nam burno in grozeče vrenje po vsej Evropi prav te dni dokazuje, kako važno je manjšinsko vprašanje za mir in iskreno sožitje med narodi.

Potovanje g. Mussolinija v tem tednu silne napetosti je nov dokaz, da Italija želi mir na svojih mejah, mir v Evropi. Jugoslavija in Italija, ki sta po desetletju zelo hladne sosesčine, ki je včasih grozila spreveci se v odpr spor, znali po energiji in iskrenosti svojih državnikov ustvariti mir na Jadrani, sta podali vsemu svetu zgled graditeljske miroljubnosti. Gotovo tolmahimo najgloblejša čustva širokih množic slovenskega, hrvatskega in srbskega naroda, ko izražamo željo, da bi tudi zgodovinsko polovanje g. Mussolinija na našo mejo okrepi temelje za miroljubno sodelovanje Jugoslavije in Italije.

Mussolini za plebiscit

Pismo lordu Runcimanu. — Mussolinijev govor u Trstu — Chamberlainova teza o manjinama

Milanski »Popolo d'Italia« od 15. o. m. pod naslovom »Pismo Runcimanu« objavljuje ovaj Mussolinijev članak: Kada ste prije nekoliko tjedana napuštili London, da biste otputovali u Prag, svijet nije imao jasniju sliku o vašem zadatku, o vašoj kompetenciji ni o vašoj odgovornosti. Je li vaša misija bila službena ili nije bila službena? Sve to ostalo je uvijeno u nekoj vrsti londonske magle. Je li vaš zadatak bio samo zadatak posrednika ili je možda u jednom određnom trenutku bio to zadatak arbitra? Ma kako bilo, došli ste u Prag u pratnji čitavog staba saradnika, a pogledi cijelog svijeta bili su upravljeni na vas. Svakome morao diviti revnosni, s kojom ste se latili svoje teške zadaće. Tijekom posljednjih tjedana pročitali ste bezbroj memorandumu i stotine pisama, primili ste mnoge i mnoge ljude, razgovarali ste sa vodjama svih narodnosti.

Jer nije potrebno riješiti samo njemački, već i mađarski, poljski i slovački problem. Onoliko problema, koliko ima narodnosti, s kojima je Beneševa republika u Versajllu inflacionirana. Uvjerem sam, da ste u svom srcu već došli do zaključka: jer ne postoji nikakova čehoslovačka nacija, to ne može postojati ni Čehoslovačka država.

Vi, gospodine Runcimanu, niste slučajno zapali u jednu obitelj, u kojoj ne postoji minimum srdačnosti i razumijevanja kao među ljudima jedne i iste krvi. Ne! Temeljni su elementi čehoslovačke obitelji raznovrsne rase, koje ne mogu jedna drugu trojeći. Nisu nadahnute centripetalnom već centrifugalnom snagom. Sa njih ih sila drži zajedno. Čim bi ovo prisiljavanje prestalo, bilo bi neminovno i nezaustavljivo razlučivanje i raspadanje Čehoslovačke.

U Versajllu se trebalo osnovati novu Češku, historijsko ime s homogenim češkim stanovništvom. Ali umjesto toga pronađena je Čehoslovačka, pojam zajednice, koja nije nikada postojala.

Tim je osnovana umjetna država, koja je od rođenja dobila svoje glavne elemente slabosti i svoje životne nesposobnosti. Vjerujem, gospodine Runcimane, da ste našli bukvalno na tu pojavu, kao što sam je predstavio. Možda ste se upitali, što vi imate još tu da činite? Zaista je bilo riječi o mogućnosti vašega povratka u London. Ne! Poslije Hitlerova govora postalo je za vas, gospodine Runcimane, lipeo vrijeme. Možda ste radili i nešto postići, što bi našlo mesta u povijesti.

Sada nije više vrijeme sporazuma... Karlovy Vary već su odavno zastarjeli. Beneš je izgubio utroš. Vi, gospodine Runcimane, morate napustiti predložiti Benešev plebiscit. Ne samo za sudetske Nijemce, nego za sve narodnosti, koje budu to zahtijevale.

Beneš će odbiti plebiscit. Onda ćete za uvjeriti, da će se Engleska sedam puta predomisli, prije nego što zadje u rat, da bi spasila jednu fiktivnu državu. Ali cijela kriza nije vrijedna uloga, premda su masovne veličine umlele sve svoje konce.

Da se Hitler usudio »naktivirati tri i pol milijuna Čehoslovačka, a da bi Evropa imala razloga da se uzbuđuje i da udari u vlak. Ali Hitler nije nikada pomišljao na to. Ja, koji vam ovo nisam pišem, imam pravo reći vam u povjerenju: ako biste došli na namiso da Hitleru ponudite tri i pol milijuna Čeha, da bi Hitler učtivo, ali jasno odbio taj prijedlog. Hitlera interesira tri i pol milijuna Nijemaca i on se brine isključivo za njih. Nitko mu ne može poručiti to pravo. Nitko se ne može usprotiviti sili takve jedne obveze, najmanje mi Talijani, koji smo na tome terenu doživjeli precedense.

Imate malo hrabrosti, gospodine Runcimane, i predložiti plebiscit ili bolje rečeno plebiscite. Veličanstvena i delikatna je to zadaća.

Postoje čitavi kraljevi, gdje će plebiscit imati naprosto rezultat: priključenje bratskom narodu. Ali postoje također kraljevi, gdje su razne rase u velikoj mjeri pomiješane, pa nije moguć običan razlaz. Tu bi mogao biti primljen sistem takozvane »ravnopravne kantonizacije« ili nešto slično tome. Uostalom to bi u cijelosti odgovaralo demokratskim tradicijama.

Kada budu ustanovljeni kraljevi, u kojima se ima sprovediti plebiscit, onda će doći vrijeme, kada će se urediti uvjeti i kontrola. Ova bi kontrola mogla biti i međunarodna, jer se takva kontrola pokazala

dobrom prilikom plebiscita u saarskoj oblasti. G. Runcimane, imam dojam, da će vas ovo pismo interesirati. Kada ovaj incident bude likvidiran, time će biti izvršeno naknadno definiranje evropske mape. Bit će ugašeno žarište nerada i nemira Miroljubivim putem i na razumnu veličinu stegnuti Prag biti će tači i sigurniji i mnogo će bolje napredovati, jer više ne će biti opterećen balastom neprijateljskih narodnosti.

Za Italiju je gotovo nemoguće da bude u prijateljsstvu sa Čehoslovačkom, ali to bi bilo vrlo moguće s jednom budućom Češkom. Jedna nova političko-teritorijalna situacija, bi dakle stvorila novu ravnotežu i nove mogućnosti i što prije svega, Evropa bi bila sačuvana od rata. Milijuni ljudi su mišljenja, da je bezuvjetno potrebno da se to omogući.

Granice, koje su ovučene jednim potezom pera mogu se izmijeniti drugim potezom pera.

Svakako je sasvim druga stvar, ako su granice ovučene hožjom rukom ili ljudskom krvlju.

Mussolini u Trstu

Trst, 19. septembra. — Jučer u 10 sati prije podne razaračica »Camicia Nera« stigao je Mussolini u Trst, dočekan od mnoštva svijeta. U pratnji broda, kojim je stigao Mussolini, našla se jedna eskadra talijanske ratne mornarice, koja se usidrla pred lukom. Mussolini se ukrcao u Veneciju, kamo je stigao automobilom iz Forlija.

Sa broda uputio se Mussolini preko trga Unita u gradsku vijećnicu pozdravljen od hiljada ljudi, koji su se sakupili na trgu. Pred gradskom vijećnicom bila je podignuta ogromna tribina, sa koje je Mussolini izrekao ovaj govor:

»Trščani i Trščanke! Prvi put govorio sam u provinciji, 1918, kada je u vašem gradu bilo »vidljivo uzbuđenje i kada« se osjećao vjetar velike pobude. Godine 1920. i 1921. kada smo bili mučeni nedovoljnim i nepotunim mirom.

Danas sam došao i vidim na prvi pogled napredak. Nisam došao da podizem vaš moral, kao što je inozemna štampa gluho pisala, da je pac. Ja vidim, da je vaš moral veoma visok i ne vidim potrebe da ga podizem. Došao sam da vam govorim i da se s vama razgovaram. Došao sam da vidim šta ste učinili i da pospješim etapu u izradnji za napredak Trsta.

U ožujku 1938. (Mussolini misli na Anschluss, Ur.) izvršio se jedan sudbonosni događaj i Trst se nalazi u novoj situaciji, značaji da geografija nije mišljenje i da se osvjećuje onima, koji se suprotstavljaju događajima i razvoju među narodima.

Trst je svijestan svoje snage i stvarnosti. Oni koji upravljaju sudbinom naroda ne smiju izdvajati u teškim časovima da snose odgovornost pred historijskim događajima. Osovina Rim-Berlin, nije samo diktirana simpatijama i prijateljstvom, nego stvarnim i historijskim potrebama, kao što je diktirano i prijateljstvom među Mađarima i Poljacima i ostalima, koji sačinjavaju danas mozačnu državu broj 2. (Prva je bila Austro-Ugarska! — Ur.)

Došao sam da vam kažem u punom osjećaju i kao Talijan i kao Evropejac, da kada historijski problemi stignu do točke rješavanja i kada se postavi pitanje ovakove rješavanja u vezi sa problemom, koji danas uzbuđuje Evropu,

namoće se samo jedno opće radikalno i totalitarno rješenje: Plebiscit i Plebiscit i Plebiscit i za sve narodnosti, koje su bile prisiljene da formiraju Čehoslovačku.

stije, ne znamo da li bismo uputili prezir ili samolost, jer su bijednici i moralno zaostali. Razizam nije buknuo iznenada. Historija uči da se imperiji osvajaju sa oružjem i da se brane sa prestižom, a za prestiž potrebna je stroga rasna savjest i superiornost.

Judeizam je kroz 16 godina unatoč naše miroljubive politike bio naš nepomirljivi protivnik. Židovi, talijanski državljani, koji imaju za Italiju vojničkih i građanskih zasluha, naći će shvaćanje, dok će se za sve ostale provesti separacija. Mi ćemo pokazati humanost, u koliko nas Židovi u Italiji i inozemstvu prisile da radikalno postupamo.

Trščani vi ste svijesni svoje budućnosti, koja vam je osigurana usljed vaše radnosti, i ne postoji između vama i mi jedan, koji se ne osjeća potpuno Talijanom i koji, bi u to sumnjao. Sve ono što je Trstu potrebno biti će izvršeno. Kao što znate, na putu je ostvarenje vaše stare želje za sveučilištem i u ovom će »sveučilištu« biti predana zastava najistrajnijeg »gričovskog« Atheneuma. Nemojte misliti da je geografski od vas udaljen Rim, kao i da je Rim duhovno daleko od Trsta. Ne.

Rim je ovdje u Trstu sa svojim kraljem imperatorom i fašizmom.

Govor Mussolinijev u Vidnu

Videm, 20. rujna. Predsjednik talijanske vlade Mussolini održao je danas pred večer ovdje govor, u kojem je narocito istaknuo, kako je danas Italija imperij, te da je na kopnu, na moru i u zraku tako jaka, kao što još nikada od sada nije bila. Rekao je, da se u 16 godina fašističke ere talijanski narod naučio takvom vladanju, koje zasluhuje svačiju pažnju, a koje se i drugih dana manifestiralo, kada je prošlim narodima zavladao talas straha od krize. Talijanski narod u tim danima nije izgubio svoj mir niti ga je trebalo poučavati da bude hladnokrvan. U daljnjem je toku govora istaknuo, kako talijanski narod ne bi nijednog časa krležao, ako bi bio sutra pozvan na nove pobjede. S ponosom konstatra, da se duh stanovništva tih krajeva nije ništa promijenio u toku posljednjih 16 godina. Potom je postavio pitanje na prisutne, da li su i danas voljni biti poslušni te vjerovati i boriti se kao u prijašnje vrijeme. Nato su hiljade prisutnih gromko odgovorili »Da«. Mussolini je naglasio, da je prije put vodio u Rim, a i za toga ide put iz Rima. Taj put još nije zaključen i na tom putu nitko ne će zaustaviti Italiju.

Chamberlainova teza o manjinama

PREMA IZVJEŠTAJU AGENCIJE »STEFANI« Agencija Stefani javlja iz Pariza: Iz dobro obavještenog izvora se saznaje, da je Chamberlain, da bi dao premlučstvo, svome stanovništvu po potrebi revizije čehoslovačke granice, izjavio francuskim ministrima slijedeće:

»Pravo nije materija koja se može dijeliti na fragmente. Po svom duhu i u praksi, pravo se ima smatrati kao jedno i nedjeljivo. Kada se ono u rješavanju narodnosenog pitanja želje i želi postići za sebe i za svoje prijatelje, onda se mora dozvoliti njegova primjena i protiv samog sebe i protiv svojih prijatelja.

Kada se ova rečenica dovede u vezu sa problemom mađarskih i poljskih manjina i sa tezom Mussolinija onda, kako se potvrđuje u ovdšnjim odgovornim krugovima, sutra će biti više nego teško da se umjesto razluče prava priznata sudetsko-njemačkim manjinama od odglednih prava, koja traže druge narodne manjine.

»Stampa« o oetalim manjinama u CSR

Milanska »Stampa« podvijač danas polovno potrebu da se čehoslovačka kriza riješi u punom opsegu. London i Pariz ne smiju da se boje i daljih koncesija. Ne radi se ni o kakvim stvarnim koncesijama, već o priznanju pravdnih zahtjeva. Novi poredak u Čehoslovačkoj mora obuhvatiti i Poljake, Slovake i Mađare.

ŠRITE „ISTRA“

RAZVOJ DOGODAJA

Situacija se razvija tako silnom brzinom da vijesti postaju bespredmetne još prije nego se osuši crnilo na novinama. U posljednjih deset dana je situacija tekla ovako:

U ponedjeljak 12. septembra Hitler je u Berchtesgaden održao poznati veliki govor u kome je tražio pravo samoopredjeljenja za Sudetske Nijemce. Sutradan 13. septembra dogodio se niz krvavih sukoba između Henleinovih odreda i češkoslovačke vlasti. Videti vrlo ozbiljnu opasnost g. Chamberlain je u srijedu 14. u sporazumu sa Daladierom riješio da od... u Berchtesgaden... Hitleru omogući da sporazum kojim su uglavnom usvojili svi Henleinovci da tada... postavljeni zahtjevi, dakle karlovarških osam točaka i plebisit.

Ali dok je u toku dana u četvrtak 15. septembra Chamberlain putovao u Berchtesgaden, njemačke su radiostanice javile nove Henleinove zahtjeve koji idu za potpunim otcjepljenjem sudetsko-njemačkog kraja i za neutralizacijom ostalih dijelova češkoslovačke države. Ove nove zahtjeve Hitler je izložio Chamberlainu, najavivši najemrgentnije da se oni imaju usvojiti i postaviti je za to kratko rok koji još nije poznat, ali se misli da je to srijeda 21. septembra. Pošto Chamberlain nije imao ovlaštenja da primi nove zahtjeve, prihvatilo je svoj boravak u Berchtesgaden i već u petak pošao natrag u Englesku. U subotu je engleski ministarstvo sa vješt i pored opora izvješnih svojih članova riješilo da usvoji Hitlerove zahtjeve. U toku nedjelje sve do ponoći vijetili su u Londonu Chamberlain, Halifax, Daladier i Bonnet.

Poslije mnogih natezanja oca su četvorka odlučila da predloži Pragu jedan plan kojim se Hitleru izlazi usudret u onome što on zahtjeva za sudetske Nijemce. Ali, da bi svi engleski ministri u subotu prihvatili Hitlerove jasne, precizne i odlučne zahtjeve, bilo je potrebno da se u njih nešto izvjesno ograničava. Nešto veća ograničenja, izmjene i dopune utvoren su u planu da bi on bio prihvaćen jednoglasno i od francuske vlade u ponedjeljak prije podne, a najgoro kako po svemu izgleda islav da se plan neće primijeniti bez pristanka Praga. Plan je dostavljen Pragu i Prag je nakon dugog i mučnog vijetanja pod predsjedništvom dra Beneša pošao odgođor Londonu i Parizu u utorku 20. o. m. u kojem se traže pregovori u duhu pomirljivosti. Sutradan u srijedu su London i Pariz izvršili pouzdanje preslaju na Pragu da primi njihov predlog.

Prag je primio prijedlog u srijedu, a u četvrtak je češkoslovačka vlada demisionirala.

IZPREMEMBA V. „POPOLO DI TRIESTE“

Ljubljana, 13. septembra 1938. — „Jutro“ primaša:

Neki zagrebski tehnik («Istra» op. ur.) je te dni zabeležio govorico, po kateri naj bi se izvršile nekatere izpremembe tudi pri »Popolu di Trieste«. Po teh vesteh naj bi se oba tržaška lista »Piccolo« in »Popolo« združila. Novi list, ki naj bi pričel izhajati mesto njih, naj bi se imenoval »Corriere Giuliano«. Sodeč po okolnosti, da oba lista posebno po izločitvi Zida Mayerja iz »Piccolovega« podjetja — ne zastopata več ločenih ali celo nasprotnih interesov, posebno še, ker so v tržaških fašističnih krogih v resnici že ponovno pojavile take težnje. A vendar se brzokone tu tudi tokrat ne bo zgodilo. Po informacijah fašističnega uradnega glasila »Foglio d'Ordine« je bilo nekaj sprememb le v uredništvu lista: Sedanji ravnatelj Michele Risolo je prenešil svoje mesto vseučilskemu profesorju in dosedanjemu soravatelju lista »Roma-fascista« Karlu Barberiju. Menda ta izprememba ni v nikaki zvezi s protividovsko kampanjo, nego je njen namen le videvsko izboljšati list ter mu tako po-

ITALIJANSKA VLADA ZA BIVŠE AVSTRO OGRSKE VOJAKE

Italijanska vlada je izdala dekret s katerim bodo bivši avstro-ogrski vojaki prejeli svoje penzije in invalidnine. Kakor se razvija iz detajlov, bo prejemale te podpore precejšnje število bivših vojakov. Prošnja za penzijo in invalidnino je bilo vloženih 28.000, ki so bile vse rešene. Nekateri kategorije penzionarcev bodo dobile povrhpenzije, penzije za eno tretjino, drugim pa bodo povrhili za 200 lir na leto za vsakega sina, kar se v slučaju smrti povisa na 600 lir (dekret za sirote invalidov prve kategorije). Indirektno penzije za padle v vojski se bodo povisale za 10 odstotkov. Vojne vdove bodo dobile za prvega sina na povisane 200 lir, za drugega 175, in 150 za vsakega naslednjega. Častnikom bivših avstro-ogrskih armade je priznana penzija po činu, ki so ga imeli v vojski iz časa, ko so postali invalidi. Ta invalidnina jim je bila do danes izplačevana samo kot vojakom. Z nadaljnjim dekretom bodo vsi vojaki in častniki bivše avstro-ogrške armade izenačeni s italijanskimi.

Ljudi lako zaboravljaju

na sitne dugove. Ne sjele se, da često za visji sudbina nekog lista baš od tih malih potraživača. — Nekoliko stotina dužnika koji se sjele i plate svoj dug od deset tak, dvadesetak dinara, mogu spasiti ih podići list koji ovisi od svojih preplatnika

Začetki tržaškega iredentizma

Zanimiva knjiga: C. Schiffrer, Le origini dell' iredentismo triestino (1813-1860).

I
Kdor si je nekoliko ogledal italijansko politično publicistiko Primorske, se mora čuditi že naslovu te knjige, ki išče izvore tržaškega iredentizma komaj v prvi polovici minulega stoletja; torej ni niti sto let se odkar se je začelo polagoma pripravljati v Trstu politično gibanje, ki je pripomoglo temu mestu, da vsehsternim slovenskim zaledjem vred, v sedanjemu političnemu položaju. In vendar se je doslej vsa množica italijanskih piscev trudila dokazati, kako je prebivalstvo v nebređenih pokrajinah že kar od rimskih časov sem nepretrgoma hrepelo v mislih in dejanjih za ujedinjenjem s sosednjo prekomorsko deželo. Edino tržaški socialist Angelo Vivante je 1. 1911 v svojem temeljitem delu »L'iredentismo adriatico« vzel to pereče vprašanje v kritično presojo in ugotovil, da je treba ločiti tržaški iredentizem predvsem iz zgodovinskih in gospodarskih razlogov od onega, ki se je pripravil že mnogo poprej in izraziščeje pojavljaj v nekdanjih benečanskih mestih na istriški obali. Toda proti Vivantajemim ugotovitvam se je poleg drugih piscev odločno uprl zasl. Attilio Tamara v svoji »Storia di Trieste«, kjer skuša vsako delovanje Tržačanov skozi vsa znana in neznanca dovedno dveh tisočletij tolmečiti le s stališča iredentizma. Kako malo pa je ta uvaženi politik uspel v svojem namenu, pokazuje naša ta nova knjiga C. Schiffrerja (izšla 1. 1937) že v svojem naslovu, ki kot monografija oddeljno razpravlja o tržaškem iredentizmu ter omejuje njegove izvore le na dogodke okoli burnega 1. 1848.

Schiffrer je globoko zajel s svojim raziskovanjem v mnoge zanesljive vire in v fakratno časopisje; on izsleduje podatke razmeroma nepristransko in jih uporablja vsaj na ta način, da se prav čisto ozira tudi na trajno prisotnost slovenskega življa na tržaškem ozemlju, kar prikazuje ves nepričakovan napredek v politični literaturi. V tej bogati zalogi primanjkuje pa občutno in na škodo temeljitosti vsega dela vseh slovenskih virov, pač najbolj v sedem poznovanju našega jezika s strani pisca. Ta nedostatek zmanjša gotovo znatno vrednost spisa, ki sicer ne bi bil majhna kljub majhni in namenu za katerega je pisana. Seveda sklepna izjava je pisana zaostajajo, daleč za pričakovanjem, kakršnega pač mora vzbuditi v nas vsako resno razpravljanje o raznovrstnih pojavih ob stalnem in tesnem sožitju obeh avtohtonih narodnosti na tako važni zemljepisni točki, kakor je mednarodno tržaško pristanišče.

Posebno zanimivo je prvo poglavje o razvoju novega mesta, ki služi kot zgodovinski temelj. Pisec opisuje obširno in pregledno, kako se je Trst razvil v zadnjih dveh stoletjih kot pomorsko tržišče in sicer šele po ustanovitvi svobodne luke 1. 1719 in le vsled tega važnega dogodka. Prej je v utrjenem mestu zivotarilo skozi stoletja le 3.000 do 5.000 prebivalcev za debelim obzidjem, a izven tega jil je bilo komaj 1.500 okolice. V dolni okolici so imeli meščani sami obdelovali, le na večjih posevstih so bivali kmetje-najemniki mandriarji (stari dialektični izraz bizantinskega izvora, ki se je ohranil do danšnjega dne). Tako je bila po pisčevih izjavanjih vsa dolnja okolica le redko naseljena in sedanji vasi tu ni bilo. Starejše vase so se nahajale v gornji okolici od Sv. Križa do Bazovice s slovenskih prebivalstvom, ki je obdelovalo svojo zemljo, ki jo je izglo Klementinu Krasu med gozdom. Ti kmetje in pastirji so prišli v tržaško občno golo vo že v srednjem veku iz sosednjih in bližnjih krajev. Že 1. 1234. omenja neka italina Slovane kot vinogradnike v Lovriciju in ni pravilno stavek sde vinals selavorum de Longera; tomlačji, kakor se je doslej delalo, da so Slovani bili samo v tej vasi, a ne tudi v ostalih kraških vaseh.

Za razumevanje preteklosti tržaške okolice so od temeljne važnosti zapiski zemljemercev (particellazioni), ki so izhajali v mestnem arhivu. Znano delo Montanellija »Movimento storico della popolazione di Trieste« se nastavlja na take listine radi česar ga avtor ponevno omenja. Tako se da ugotoviti, da je bilo 1647 leta 2.500 zemljišč v tržaški okolici in med njih lastniki je bilo 200 meščanov. Ker pa Schiffrer o ostalih posestnikih ničesar ne omenja, je gotovo upravičen sklep, da so ti bili v pretežni večini slovenski okolčani. O škodni pravi le, da so tam bili naseljeni Sanečni iz Lombardije (če bi to bilo res, kako naj si razlagamo, da so se taki italijanski doseeljenci že pred stoletji vsi poslovenili tik pred vratmi samega Trsta?) Da ni bilo sicer poprej večjih naselbin v dolnji okolici, dokazuje pisecu dejstvo, da so cerkve v Barkovljah in na Katinari posvečene komaj 1. 1785.

Če omenja Treneo della Croce v sred. XV. stoletja Čiče in Romunc v Opčinah, v Trebčah in Gropadi, opo-

zarja Schiffrer, da je treba upoštevati tudi opazko istega pisatelja, da so ti prebivalci govorili tudi slovenski in so se seveda zaradi tega kmalu asimilirali z ostalim slovenskim prebivalstvom.

Z omenjeno ustanovitvijo svobodne luke 1. 1719. pa je nastal važen preobrat v tržaškem življenju, ki ga pisec posebno obširno in nazorno opisuje na ta način, da so meščani našli več dela in zasluzka v mestu samem in so svoja zemljišča rajši prepuščali s prodajo ali v zakup slovenskim kmetom, ki so se doseljevali iz zaledja. A čim se je delo v mestu in luki z večjim trgovskim prometom pomnožilo, si po potrebi prihajali posebezi slovenski delavci s kmelji, se je začel takoj za tem izdaten italijanski pritok iz Furlanije in iz istrskih obalnih mest ter je bila s tem trajno odstranjena vsaka slovenska nevtrnost za tržaško mesto. Obenem je za časa francoske revolucije sicer trgovski in poslovni promet tudi v Trstu znatno dvignil, ali francoska zasedba do 1. 1813. ga je tako silno znižala, da se je moralo skodaj 14.000 ljudi izseliti iz mesta. V sledečih 30 letih se je število prebivalstva tržaške občine že podvojilo z nabrže enakomernejšim priseljevanjem od italijanske in slovenske strani v tržaško mesto. Za 1. 1842. je priobčil Kandier neko privatno statistiko sestavljeno po občevalnem jeziku v družini iz katere je izhajalo, da je bilo:

priljajno od drugod. S tem je postal prvi slovenski urbenizem, ki je takrat začel resno ogrozati italijanski značaj tržaškega mesta. Schiffrer misli, da je pripisati le nezaveznosti teh priseljenecv in okolnosti, da so se doseljevali vedno iz bližine, kjer so se mogli je prej naučiti nekaj italijansčine, da se je vendar posrečilo mestu ohraniti svoje italijanstvo v vsem neokrnjemo kljub izdatnemu pritoku drugojevolnega življa.

Ob tem času je tudi vlada poskušala germanizirati mesto z nameštanjem nemškega uradništva, toda brez vsakega uspeha, ker za to ni bilo v tržaškem prebivalstvu navedne podlage. Ko pa je bil posebezi slovenski delavci s kmelji, se je začel takoj za tem izdaten italijanski pritok iz Furlanije in iz istrskih obalnih mest ter je bila s tem trajno odstranjena vsaka slovenska nevtrnost za tržaško mesto. Obenem je za časa francoske revolucije sicer trgovski in poslovni promet tudi v Trstu znatno dvignil, ali francoska zasedba do 1. 1813. ga je tako silno znižala, da se je moralo skodaj 14.000 ljudi izseliti iz mesta. V sledečih 30 letih se je število prebivalstva tržaške občine že podvojilo z nabrže enakomernejšim priseljevanjem od italijanske in slovenske strani v tržaško mesto. Za 1. 1842. je priobčil Kandier neko privatno statistiko sestavljeno po občevalnem jeziku v družini iz katere je izhajalo, da je bilo:

Grkov Nemcev Slov. Italij.			
v mestu	1.000	8.000	7.000
50.000			
v okolici			14.000
3.000			
skupaj	1.000	8.000	21.000
53.000			

Ta statistika pa se po mnenju Schiffrerja ne razlikuje znatno od prvega uradnega ljudskega štetja, ki se je vršilo 1. 1846. in sicer po narodni pripadnosti, ki prikazuje skupno

Nemcev	Slovanov	Italijanov
8.470	25.300	46.000

Nočemo zameriti avtorju, če svoja trezna izjavanja o razvoju tržaškega prebivalstva zaključuje s tolažbo, da dosega Italijani po navedeni statistiki v sredi 19. st. v mestu samem vendar 73 odstotkov in je s tem dana stvarna podlaga za uspešen razvoj iredentistične misli, ki je bila vseljena 1. 1848.

Nas pa zadrževajmo njegova ugotovitve, da se Tržačani v izdatni meri slovenske krvi in da je tudi priznajo političnoizvoleno avtohtonega mešega življa v tržaški občini ter je s tem ovržena vsa zlobotna teorija o umetni in nasilni slavizaciji, ki je služila kot preteza za tolike krivice do danšnjega dne. — J. P.

(Konec prihodnjič)

ŽIDJE V TRSTU IN NA REKI

Fašistično glaslo »Il Tevere« in za njim tržaški »Popolo« sta objavila zanimiv članek o Židih v Trstu, v katerem napadati osebnosti, ki so jih fašistična glasila še večer hvallila na vse pretege in ko so stale zelo blizu Franciscu Giunati. Pred novim navalom tržaškemu Židom niti ni pomagalo da so se aktivno udeleževali med nekdanjimi italijanskimi fašistimi in da so stali v prvih vrstah fašističnega pokreta. Članek se glasi takole:

Židovsko ralo v Trstu tvori vsi oni (in teh je ogromna večina), ki so privandrali v Trst pred eno ali največ dvema generacijama iz nemških dežel, iz Poljske, Ogrske in od drugod. O tem pričajo njihovi ekscitirani primki, ki so jih spričo površnega in lahkega prisa stanka oblasti v veliko primkih znali poltalijanski pri čemur so si čestokrat priiskali slavno imena italijanskih in katoliških družin. Semle spajajo Arsenici, Goldschmiedi (sedaj Orifici), Goldbergerji (sedaj Montuori), Kohnerli, Luftschitzli (sedaj Ludovisi!), Weisli (sedaj Albani!), Hechti, Krebsi (sedaj Crespi), Sterneri (sedaj Montaldi), Klugmanni, Windspassi (sedaj Vinski) Taussigi (sedaj Tassi), Löwenthali (sedaj Lovenati), Schwefelbergi (sedaj Sulfina), Prochazka, Tolmainerji (sedaj Tolomei), Blau (sedaj Bellaudi), Schönsteinji (sedaj Bessaso), itd. itd. Vsi ti židje se pod krinko Italijanov izdajajo za fašiste in patriote najčistejše vode, medtem ko so v svojem srcu vedno ostali Poljaki, Madžari ali Nemci, predvsem pa vedno židje.

Žid od očetove strani je bil sedaj odstopivši tržaški podešat (Salem), ki ima za ženo dunajsko Židinjko; Žid je podpredsednik pokrajinskega sveta korporaciji (Segre); Žid je predsednik zveze industrijcev (Sanguineti); Žid je tudi rektor univerze (Udina) in dober sed akademskega senata profesorjev; Žida sta tudi oba podpredsednika Združenih Jadranskih ladjedelnic (Mediano in Serge, predsednik pa je posl. Giunta (1. 1)) in Žid je tudi svetovalec te družbe (Sacerdoti). Najbolj razširjeni tržaški list je bil do večeraj v židovskih rokah (Mayer). Židje so ravnatelj Banche Cooperative Giuliane (Cohen), ravnatelj Banche Nazionale del Lavoro (Poljak), lastnika Banca Giuliana (Gatteo), pooblašeni član načelstva Banche Triestina di Credito e Risparmio (Matatita), in nekateri načelniki Casse di Risparmio Triestine.

Žid je glavni zdravnik Tržaškega Lloyda (Castiglioni), univerzitetni profesor, ki ni vpisan v fašistični stranki in je splošno znan kot antifašist.

Banco di Roma poveruje svoje pravno zastopstvo židovskim odvetnikom, od katerih nekateri sploh niso vpisani v fašistični stranki in veljajo za antifašiste. Židje so tudi odvetniki Banche Commerciali Italiane Banca Triestina in Združenih Jadranskih ladjedelnic (predsednik posl. Giunta). Celo Banca d'Italia in I. R. I. se dasta zastopati po židovskih odvetnikih.

Članur prvi, da na navedeni seznam ni popoln, da se pa lahko vsak čas ugotovi in juroviti, ter da mora služiti kot podlaga za izvajanja odredb, ki se bodo izdajala.

»Popolo di Trieste« od svoje strani ugotavlja še posebej, da je v Trstu na državnih solah najmanj 50 židovskih učiteljev in najmanj 500 židovskih šolskih otrok.

Židovi na Rijeci

Suša 4. septembra 1938. Posljednjih dana, nakon poznate naredbe talijanske vlade o mjrmaru protiv Židova, »Vedetta d'Italia« češće se bavi židovskim problemom na Rijeci i posljedica ma primjenjivanja protužidovskih mjera. Branim izvodima »Vedette« pitanje odstranjenja Židova s Rijeke od velike je važnosti za samu Rijeku, jer je procent Židova na Rijeci prilično velik, veći nego u Trstu, a i kapital i trgovina dobrim dijelom nalaze se u njihovim rukama. Prema posljednjoj statistici na Rijeci na oko 58.000 stanovnika ima 1.392 Židova, dakle oko 2,4 po-

sto, pa je prema tome u tom pogledu Rijeka ispred Trsta, gdje židovski element sačinjava 1.8 posto stanovništva.

Prema prikupljenim podacima ima na Rijeci oko 360 Židova koji su si pribavili talijansko državljanstvo iz 1919 godine, dakle onih na koje se imaju primijeniti poznate odredbe vlade. Po tome se vidi da je posljednjih godina doseljavanje Židova na Rijeku bilo dosta jako. No ovaj židovski element na Rijeci nalazi se u posebnim prilikama, i zato i »Vedetta« ističe, da će se mnogi slučajevi protjerivanja Židova sa Rijeke morati rješavati pojedinačno. Veliki dio Židova sačinjavaju na Rijeci Mađari, a ima i dosta Jugoslavena

Ostavka Židova u Trstu

Trst, sept. 1938. U okviru akcije protiv Židova izvršene su razne promjene i u glavnim osiguravajućim društvima »Assicurazioni generali« i »Unione Adriatica« u Trstu, koja imaju svoje filijale i u Jugoslaviji. Predsjednici ovih osiguravajućih društava Edgardo Morpurgo i dr. Arnaldo Frigescchi di Rattalma dali su ostavke. Zajedno s njima dali su ostavke i mnogi članovi uprave. Po naređenju predsjednika vlade g. Mussolinija imenovani su za predsjednika društva grof Volpi di Misurata, bivši ministar financija i predsjednik državnog saveza industrijalaca, a za predsjednika »Adriatic« osiguravajućeg društva g. Fulvio Stovich, sadašnji talijanski poslanik u Washingtonu.

Židovski dijaki se lahko delajo izpite

Šolsko nadzorništvu v Trstu je opozorilo židovske študente, ki odslej ne smejo pohajati italijanske šole, na sledeče: Prepovedano je vsem židovskim dijakom, da se spisejo v vse italijanske šole, ki so priznane od države. Ta prepoved ne obsega tudi posameznih izpitolov in s tem pripuščeni tudi židje.

— Vsi dijaki, ki se letos vpisujejo v katerekoli šoli, morajo priložiti poleg običajnih dokumentov tudi izkaz, da starši (oz. eden od staršev) niso židovske krvi. Ta dokument oz. izkaz je za sedaj samo začasen dokler ne bodo prišle druge odredbe. V opozorilu je omenjeno, da morajo starši (ali kdor jih zastopa) napraviti izkaz na lastno odgovornost.

Sprejem Santina v Koprnu

V Koprnu smo sprejeli novega škofa zelo svečano. Pri mesnih vratih so ga čakali župnik koprski, vse oblasti cerkvene, politične, vojaške in civilne. Nasproti mu je prišel svet cerkveni zbor, ki mu je zapel »Ecce sacerdos magnus«.

Ni treba se posebej omeniti, da je bil ves Koper v zastavih. Ko je mons. Santin izstopil iz avtomobila, ga je najprej pozdrvil župan, nakar je blagoslovil množico in se podal v cerkev sv. Križa. Iz cerkve je prišel obložen v škofovski obliki in se napotil v mesto. Na obe strani je blagoslovljal množico, ki je klečala kraj ceste. Nekateri so ga s klečanjem pozdravili, a drugi so dvignili roke v rimski pozdrav. V procesiji, ki se je tako odvijala po koprskih ulicah, so bile vse omenjene oblasti in ustanove, ki so bile tudi zastopane predstojatelji in federalni tajnik. Pred škofom so korakale fascistične mladinske organizacije. Ob škofu smo videli administratorja mons. Siretija, mons. Musico in druge cerkvene odličnike. Pred stolno cerkvijo, kjer je bilo polno občinstva so delali spalin karabinerji in mladi fašisti.

Škof je v svečanem razpoloženju stopil v stolnico in šel pred glavni oltar nakar je bil ustoličen s pomembno svečanostjo, kakor je bil v Trstu. V svojem prvem govoru se je novoumesteni škof najprej zahvalil vsem, nakar je povdaril, da je kraj živo vtelesen in se spominja predsednika vlade. Nazadnje je govoril ljudstvu in se spominjal svoje mladosti, ki jo je oreževal v Koprju ter dal sv. blagoslov. Po pontifikalnih maši je novi škof odmahnil molitev za kralja in cesarja (Mussoinija).

Ljudsko gibanje v Juljski Krajini

Kakor v vseh italijanskih pokrajinah, tako se tudi v Juljski Krajini opazuje počasnno zboljšanje ljudskega gibanja. Posebno je pažnje vredno ne samo zboljšano stanje na kmetih, ampak tudi v mestih in posebno v tržaški pokrajini. V prvih sedmih mesecih je bilo v Juljski Krajini in Zadru registriranih 12.013 rojstev, od katerih obdab 3.617 na tržaško provinco. V isti dobi preteklega leta je bilo samo 11.033 rojstev in 3.311 v trž. pokrajini. V 1936 pa je bilo 10.813 rojstev, od česar 3.297 rojstev. Italijanski listi pa omenjajo, da številni poroki nikakor ne sledi v vsaj približnem razmerju številu rojstev. V istih dobah je bil pri porokah zaobeležen celo padec.

Nas list

se bori z mnogimi težkočami, ki so do bro znana večini naših čitateljev. Vseh teh težkoč ne moremo sami odstraniti ker ne zavisijo od nas.

Toda izmed vseh teh težkoč je ena, ki jo moremo sami odstraniti, ker le zavisna od nas. To so težave materialne narave.

Ne nrosimo miloščne, temveč zahtevamo samo to, da vsak naročnik napravi svojo dolžnost s tem, da plačuje redno naročnino. Ako bi vsak naročnik napravil svojo dolžnost naprsto, bi se mogli v teh težkih časih veliko lažje zoperstaviti tudi ostalim težavam.

O denarnih zavodih v Juljski Krajini in Zadru

Pred letom dni smo podali pregled še poslušajočih denarnih zavodov v Juljski Krajini ob koncu prvega polletja 1937. Sedaj je inspektorat za našto vlog v Rimu izdal pregled zavodov dne 30 junija 1938. Ob koncu junija 1938 je poslovalo samo še 95 denarnih zavodov. Od začetka 1937 do sredine 1938 so 23 zavoda proglasili likvidacijo, tako da je sedaj 107 denarnih zavodov v likvidaciji.

Stanje po pokrajinah je sledeče: Koncem 1936 so poslovali v Goriški pokrajini 43 denarni zavodi. Od istega časa dalje pa jih je 8 stopilo v likvidacijo, in sicer slovenski zavodi v Borjani, Kobarižu, Komnu, Dornbergu, Štanjelu, Hudajužni ter furkanska zavoda v Gradiški in Marjanu. Sedaj posluje v tej pokrajini samo 35 zavodov, 30 pa jih je v likvidaciji.

Tudi v Tržaški pokrajini se je v omenjenem roku povečalo število zavodov v likvidaciji, in sicer za 4 od 7 na 11. Dva izmed teh sta slovenska, v Sv. Križu pri Trstu in v Škedinju, eden furkanski (v Gradežu) in eden italijanski (Banca Giuliana v Trstu). Celotno posluje sedaj v Tržaški pokrajini samo 29 denarnih zavodov.

Posebno veliko je število zavodov v likvidaciji v Puljski pokrajini. Od konca 1936 do 30 junija 1938 se je povečalo za 5, od 37 na 42. Napovedali so likvidacijo denarni zavodi v Malem Lasišnju (dva), Rovinju, Sv. Nedelji in Vižinadi. V tej pokrajini posluje samo 23 denarnih zavodov.

V Reški pokrajini je bilo 31 dec. 1936 še deset denarnih zavodov, danes jih je samo šest. Štirje so namreč medtem stopili v likvidacijo, in sicer trije na sami Reki (Banco operaio, Cassa Centrale in Soc. An. Quamero) in Ljudska posojilnica v Knežatu. Celotno število zavodov v likvidaciji je 14.

V Zadrski pokrajini je »Consorzio di risparmio e anticipazioni« napovedalo likvidacijo, tako da posluje v tej pokrajini danes samo še štirje denarni zavodi, dva zavoda pa sta v likvidaciji.

Celotni pregled za Juljsko-Krajino in Zadrsko pokrajino je ta le: 30 decembra 1936 je poslovalo še 200 denarnih zavodov, 139 jih je bilo v likvidaciji. Do konca junija 1938 je napovedalo likvidacijo nadaljnjih 37 zavodov, tako da posluje sedaj še 163 zavodi, število zavodov v likvidaciji pa je postoklo na 176. P. P.

RAZPUSTITEV KROZKOV »NAZIONALE« IN »UNIONE« V TRSTU

Predsednika krozkov »Nazionale« in »Unione« sta sporočila federalnem tajniku, da sta razpustila omenjena krožka. Federalni tajnik je to z zadovoljstvom sprejel na znanje.

Drobiz

— Gorica. — Pokrajinska zveza fašistične stranke je pričela izdajati v Gorici nov list pod imenom »Voce fascista«. List je ustanovljen predvsem za propagando in je namenjen vsem fašističnim organizacijam v pokrajini.

— Gorica. — Ministrski predsednik je svečano otvoril na novo preureljeno impozantno vojaško pokopalnico v Sredpolju (Redipuglia).

— Koper. — V zvezi z gradnjo Istrskega vodovoda so pričeli tudi regulirati reko Mirno. Da bodo sedanjo strugo lažje popravili in utrudili, so speljali vso vodo v nekdanje opuščeno strugo. Po teh delih se bodo lotili izsuševanja vsega močvirja ob reki.

— Trst. — V prisotnosti predsednika Mussolinija je bila otvorena palača »Banco di Napoli«.

— Trst. — 36-letni zidar Ivan Brenčič iz Škedinja je padel z zidarskega odra, ker mu je nenadoma postalo slabo. Prepeljali so ga v bolnišnico, kjer so ugotovili, da ima počeno lobanjo. Kmalu nato je ponesrečen umrl.

— Trst. — Konj je ugriznil Ivana Dodiča, starega 30 let iz Novega grada v Istri.

ODLOMCI IZ NAŠE POVIJESTI PRVE ŠTAMPARIJE U TRSTU

Naredbeno odredjenje svārš baštinske pravice zvan. testamenta i drugih zadnjih volji, i što se k njima takodjer čeka u odvetno. Krajski hercegovinij, slavnoga rimskoga cesara i kralja takodjer »Spanjolskoga, Ugrškoga i Pemsckoga, gospodina Karla IV., velikoga Hercega od Austrije et. orsačkoga velikoga Ladavca etc. Aufe neue gedruht bei Franz Mathia Winkovitz, k. k. Stadhuchdrucker in J. 1775. In folio, s uzporednim njemačkim tekstom, str. 76.

Bolja je bila štamparija koju su god. 1776. u Trstu otvorili redovnici melitaristi za različita djela bogoslovnog i bogoštovnoga sadržaja prema potrebama kršćanskoga svijeta u Crčkoj i Maloj Aziji, dakle s raznovrsnim tipovima slova kakova su poznata među istočnjacima, no bila je u njoj i bogata zalihā slova za štampanje knjizka latinicom i goticom, tako da su se i ljudi iz Trsta i iz njegove okoline radije obrađali njoj nego Vinkoviću, kad su hteli imati ispravno i dotjerano izdanje.

U Gorici je štamparstvo bolje uspjelo. Ondje je na poziv i uz potporu nadbiskupa Karla Attemsā od god. 1754 dalje radio Mlečanin Tommasini, isprva otac Josip, a kasnije sin Jakov, kojemu se pridružili obrazovani Josip Coletti. Posla je bilo obilato i za nadbiskupiju i za pokrajnu goricku za potrebe privatnika, a nije ka, ponekad ni onda, kad je god. 1772 Valerio de Valeri iz Cividade otvorio u Gorici svoju tiskaru, koja je dvije godine i po (1774-1776) izdavala takodjer prve novine u ovim stranama, naime tisknik Gazzetta Goriziana, no za oba je poduzeća došlo zo s reformama Josipa II koji je god. 1782 ukينو goricku pokrajinsku autonomiju i podredio cijelo Primorje guberniji u Trstu.

Gubernij nije bio zadovoljan s Vinkovićevom radnjom u Trstu, nego se s naredbama obratio u Goricu Tommasiniju koji po nriedbogu Colettija otvori u Trstu filijalu (1784). Ovu je filijalu vodio Coletti koji se njoj sav posveti pa je već god. 1786 postala njegovo vlasništvo, a stekao je naročito dobitkom od izdanja službenih novina L'Osservatore Triestino koje su počele izlaziti dne 3 srpnja 1784 i izlaze još sve do danas. Coletti je do smrti u god. 1815 imao mnogo posla u svojoj štampariji koja se zvala Casarea Regia Privilegiata Stamperia governiale i za Osservatore Triestino koji nije uvevao ni zamro u svakoiakih burama i olujama koje su došle u ove krajeve s Napoleonom i poslije njega. God. 1794 bijahu u Trstu 4 štamparije: Colettijeva, armenskih melitarista, nakladnika Wage, Fleisa i Co. i Ivana Sperandija, a god. 1807 još dvije, naime štamparija Gašpara Weissā (»Weiss«) i udove Bežek (»Besceh«). Weiss je isprva radio više kao knjižar, a štamparija mu je uznapredovala tek god. 1810 kad su melitaristi otišli u Beč prodavši mu svoju armensku štampariju, no procvata je istom po smrti Colettijevoj god. 1815 kad je preuzela sav rad za vladu i štampanje službenih novina Osservatore Triestino.

Povijest ovih novina vrlo je zanimljiva. Prikazao ju je Camillo De Franceschi pod naslovom Giuseppe de Coletti, tipografo e giornalista u 46 svesku Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria (Pula 1934). Ondje se s posmielom može pratiti novinarska elastičnost (da se baš ne kaže »servilnost«) Talijana Colettija kao urednika ovoga službenoga lista, koji le morao služiti sad Napoleonu, sad Austriji i tolikim drugim obzirima. Tako se siromašni Coletti dne 1. prosinca 1809 nod Napoleonom obećao da će Osservatore Triestino u svojim člancima pratiti takodjer »povijest, naročito ilirsku« (storia, specialmente ilirica), a prema vremenu mleniam mo le radikalno i samo ime: tako je — Osservatore Triestino početkom 1810 prekršten narostu u Provincie Iliriche, a kad se austrijsko oružje pod generalom Fouchéom dne 28 kolovoza 1813 približilo Trstu, nazvan je izravno Osservatore ilirico i nod tim le imenom izlazilo sve do 14 listopada 1813 (13 brojeva, naime od 35 do 47 broja). A tek u samome tekstu koliko imade kadenja i laskanja svakome pobedniku oro tempore i izraz fidelissimo koji se upotrebljava, znači svaki čas protivno i onerno!

Sve to nije pomoglo starome Colettiju. Pod austrijskom restauracijom mu je Weiss god. 1814 počeo konkurirati novinama Gazzetta di Trieste, koje su se držale godinu i po, dok nije državna vlast po Colettijevu smrti u slijedu 1815 prenijela sve svoje narudžbe i sam Osservatore Triestino u Weissovu štampariju. Štamparija Colettijevih baštinka je prosvjedovala i od 1816 konkurirala novinama Il Mercurio Triestino koje su izlazile godinu dana, ali Weissova štamparija je ipak napredovala, premda je Osservatore Triestino pod uredništvom conte Jeronima Agapita iz Buzela bivao sve slabiji. Colettijeva štamparija od privatnih naručaba živjela kako tako sve do god. 1850 no prilici, a Osservatore Triestino je ostao u Weissovoj štampariji i onda, kad le oko god. 1824 u nju stupio Ivan Marenkij.

Marenkij le kao tipograf dugo živio po Italiji u Livornu i Firenzi, ali je bio rođen u Trstu. On postade prvim domaćim štamparom u svome rodnom gradu. Biti će da je starijom slavenskoga roda, a ime raju je imaćno elasio Marinij. Osservatore nije ni sada mogao ojačati, jer su mu se urednici često mienjali, i ni najbolji (pjesnik Petar Ceruti iz Kopra i Dalmatinac Ivan Brozović) ne bijahu osobiti. Preokret na bolje nastade tek onda, kad po želji tršćanskoga namjesnika Alfonsa Porcie preuze uredništvo pjesnik i poligraf Josip de Luenani, profesor iz Kopra, no njegov je urednički rad u novinama uvijek pokrili navodima tobožnjih urednika, naime imena Gašparova sina Mihovila Weissā, odnosno Ivana Marenhija, koji bijahu prestavnici štamparije i zakupnici izdavaci službenoga lista. Ova je štamparija Weiss-Marenhij izdavala Osservatore Triestino sve do god. 1843, kad je po odredbi tršćanskoga namjesnika grofa Franje Stadiona službeni list prešao u štampariju (upravo i uredništvo) novooosnovanoga parobrodarskoga društva Austrijski Lloyd.

Dalje nas štamparski rad u Trstu novijega vremena ne zanima više, jer su nam naročito na pameti hrvatske knjizice starijega datuma, koje su izašle ili mogle izaci iz tršćanskih štamparija svršetkom XVIII i početkom XIX stoljeća. U tom pogledu dolaze u obzir samo štamparije Trattner-Vinković i melitaristi-Weiss-Marenhij. Za sada poznamo samo nekoliko proizvođa iz ove posljednje štamparije, a glavni su ove četiri knjizice:

1. ABC e le massime ossia insegnamenti morali e proverbi del M(olto) R(everendo) Sign. A. Francesco Soave per i fanciulli — ABC i nauki chiudoredni i recci za malu decu prinessen do N(ikoli) B(elinicu). Dalla stamperia di Gasparo Weiss, Trieste 1806, 8°, 16 str.;

2. Pervi kratki nauk grammatike italijanske za malu decu, ka xeli naucitise italijansky s' pomocihnu iveraskoga jezika, kako se govori po ungarckemu i istriansckemu Primorju — Primo breve insegnamento della grammatica italiana per la gioventu, che brama imparare l'italiano mediante il linguagguo croato, come si parla volgarmente per il Littorale ungarico, ed istriano. Traduzione per la prima volta fatta di Niccolò Bellinich, Trieste 1808. Appresso Gasparo Weiss, stampatore, e librajio dirimpetto... (osteceno), 8°, 58 str.;

3. Scienza del fior di virtù, traduzione volgare di Niccolò Bellinich — Rasabranje gvičeta krieposti, to je priatelj mladosti, ka xeli naučitise ova dva jezika, Trieste 1809, 8°, 16 str. i konačno

4. Kratak Nauk Krastijanski slozen s narednim i bistrim nacinom na slusbu i korist od glasovite collegiate crkive svetoga Micule biskupa od Barbana u Istri Pulске darave po Petru Stancovicu, canonicu stariemu i namisto plovana i arkipoda od iste crkive, Trieste 1828. Dalla tipografia Marenhij, Trovasi vendibile dal librajio Sila (Slovenac), per Kr(eutzer) 15, 16°, 36 str.

Prve tri knjizice, sve tri od istoga autora Lovranca Nikole Bellinica, imade Sveučilišna knjižnica u Zagrebu pod signaturom R 1203. R 1226 i R 1443, a četvrta je sačuvana u dva primjerka od kojih je jedan vlasništvo baštinka pok. profesora Ivana Mičetića u Varaždinu, a drugi kaptolskoga kanonika Frana Volarića u Krku. Ovoj je četvrtoj knjizici autor poznati polihistor istarski po Petar Stanković, koji je kod istoga štampara Marenhija u Trstu god. 1828/9 štampao takodjer svoju dragocienu Biografiju degli uomini distinti dell' Istria u tri sveska (Trieste, presso Giovanni Marenhij tipografo).

Dva su dakle štamparska preduzeća radila u Trstu neprekidno od kraja XVIII stoljeća prema burnoj godini 1848, naime Tommasini-Colettijevu koje po svoji prilici ne dolazi u obzir glede hrvatskih knjizka, i onako je od armenskih redovnika preko Nijemca Weissā prešlo na domaćega čovjeka Marenhija. Ova je štamparija pored spomenutih izdala još neke hrvatske knjize. Kukuljević spominje ove:

Starčević, Šime (župnik u Karlobagu + 1858):

Nova rješoslovnica ilirska, vojničko mladosti krajičnoj poklonjena U Trstu pri Weisu 1812, u 8° str. 126.

Mozin, Nova rješoslovnica ilirsko-francuska, iz njemačkoga prenešena na potrebovanje vojničke mladosti ilirskih država. U Trstu pri Gasparu Weisu 1812, u 8° str. 311.

Rukavina Ljubački Ilija, c. k. nadporučnik:

Dramatički prevodi za narodno kazalište. U Trstu kod Marenkija 1843, u 8°, I. sv. str. 176, II. sv. 1844, str. 172.

Krpat Abänderungs- und Abwändlungsformen nebst den Regeln der Aussprache und Rechtschreibunx. U Trstu kod Marenkija u 8° str. 189.

Nautienija za delotvorno življenje. Iz njemačkoga. U Trstu kod Marenkija 1845, u 8° str. 112. — (Grafika revija).

Nikola Žic.

